

KÖZLEMÉNYEK

1566-os angol imádságformula a töröktől veszélyeztetett Magyarországról. A 16. század angoljait élénken foglalkoztatta a század húszas éveiben kezdődő, de igazán csak a hatvanas években tudatosított török veszedelem. Ezzel már Sir Thomas More, vagyis a humanista Morus Tamás foglalkozott egy, képzelt magyar szereplők párbeszédére írt, „Vigasztaló párbeszéd a megpróbáltatásban” c. hosszabb értekezésében.¹ Bár a rendszeres hírlevélre még jónéhány évtizedig várnia kellett az angol közönségnek és a friss külföldi hírekről főleg csak a kancellária értesült hozzávetőleges pontossággal, volt egy csatorna, amin keresztül az átlagpolgár mégis megtudhatott valamit arról, mi történik a nagyvilágban. Informátora az egyház volt, amely elsősorban a megreformált vallás igazát igyekezett az angol hívekben meggyökereztetni. Emiatt lett az Erzsébet-kor első nagy sikerkönyve John Fox *Actes and Monuments of these Latter and Perilous Days...* című, de általában a *Book of Martyrs* címen ismert, 1563-ban Londonban kiadott műve. Ez a protestáns szellemiségű „mártírológia” nem csupán a római katolikus egyház válságainak és folyamatos eretneküldözésének szentelt sok helyet, hanem részletesen foglalkozott a bűnös kereszténység büntetéseként felfogott török hódításokkal és a Hunyadiak törökellenes háborúival is. És mivel Fox könyve minden angol protestáns templomban ott volt a Biblia mellett, nem meglepő, hogy ugyanebben az időben az anglikán egyház figyelme is több ízben Magyarország felé fordult.

Már 1564-ből ismertünk egy olyan gyászbeszédet, amelyet Edmund Grindal londoni püspök, későbbi canterbury-i érsek, Ferdinánd császár halálára tartott a Szent Pál székesegyházban. Grindal dicséri az elhunyt törökellenes harcait és némileg Morus szellemében bírálja a magyar királyságot megosztó pártoskodást:

„Ferdinánd király szüntelenül arra törekedett, hogy segítséget kapjon a török ellen, de semmi ilyet nem kapott és egyedül kellett küzdenie ezzel az igen erős tirannussal... továbbá különféle magyar főurakkal, akik összeesküdtek ellene a törökkel (így a Vajdával, akivel összeveszett), ami több gondot okozott neki, mint a török teljes ereje”.²

Grindalnak ezt a beszédét még ugyanabban az évben latinra fordították, hogy azt Anglián kívül is olvashassák; a fordító éppen a már említett John Fox volt. Az Essexi egyetem könyvtárának Harsnett-gyűjteményéből nemrégiben előkerült egy olyan nyomtatvány, ami arra vall, hogy Matthew Parker, 1559 óta Canterbury érseke, hamarosan Grindal után felszólítást intézett híveihez, foglalják imáikba a török által megtámadott Magyarországot. Az évszám nélkül kiadott, de 1566-ra datálható mű Nagy Szulejmán utolsó magyarországi hadjáratának idején keletkezett, a címe: *A Fourme*

¹ *A Dialogue of Comfort against Tribulation*. London, 1553. Teljes magyar szövege csak tavaly jelent meg, Gergely Zsuzsanna fordításában.

² GRINDAL, Edmund: *Remains*. Cambridge, 1843. 15–16. A „Vajda” itt Zápolya Jánost jelenti.

to be used in Common Prayer, vagyis „A mindennapi imádság idején használandó (imádság)formula”.³ Maga a műfaj nem egészen új, hiszen a londoni püspök már az előző évben kiadott egy hasonló jellegű füzetet, amelyben a töröknek Málta meghódítására irányuló törekvéseiről tudósítja híveit, azzal, hogy ha Málta elesik, ez „további veszélyekkel járhat a kereszténység többi részére”.⁴ Matthew Parker két oldalas bevezetőjéből viszont kiderül, Canterbury érseke nem csupán jól van informálva a magyarországi helyzetről, de (okkal) tart attól, ha egész Magyarország török kézre kerül, az súlyos következményekkel járhat a kereszténység egészére nézve.

Mielőtt alább fordításban közölnék Parker szövegének egy részét, érdemes az imádságformula teljes címét (korabeli helyesírással) közölni, annál is inkább, mert az érsek heti három napon ajánlja a híveknek, hogy imádkozzanak a magyarokért. Tehát: „*A Fourme to be used in Common prayer, every Sunday, Wednesday, and Friday, through the whole Realme: To excite and stirre all godly people to pray unto God for the preservation of those Christians and their Countreys that are nowe invaded by the Turke in Hungary or elsewhere*”. Nagyon valószínű, hogy az imádságformula kibocsájtását megelőzte a császári diplomácia segély-kérélmé I. Erzsébethez. Ez csak olyan formában talált meghallgatásra, hogy a királynő néhány angol katonatisztnek engedélyezte, hogy csatlakozzanak Miksa császárnak a török ellen tervezett hadjáratához – tudjuk, hogy például Sziget elestekor a császári táborban több angol tiszt tartózkodott, akik aztán a fegyverszünet megkötése miatt mégsem tudtak részt venni a háborúban. Ami Sziget elfoglalását illeti, arról Petrus Bizarri informálta az angol kancelláriát 1566. október 27-én küldött levelében.⁵

Matthew Parker az imádságformula bevezetőjében először beszámol a keresztény erők máltai győzelméről, majd így folytatja:

„A török... akit a gonosz szándék és a bosszúvágy ösztökél, most szárazföldön behatolt a Magyar Királyságba (amelyik hosszú időn át az egész kereszténység igen erős várfala és védelme volt), sokkal szörnyűbb módon és iszonyúbban, nagyobb se reggel és erőszakkal, mint akár tavaly, akár bármikor korábban az ember emlékezetében. Mivel a mi országunk, amely távol esik tőlük, nem képes segíteni nekik időben emberrel, nyújtunk legalább szellemi segítséget, azaz őszinte, szívbőljövő és buzgó imádsággal forduljunk értük a hatalmas Istenhez, hogy adjon erőt a Császár öccselenciájának”.

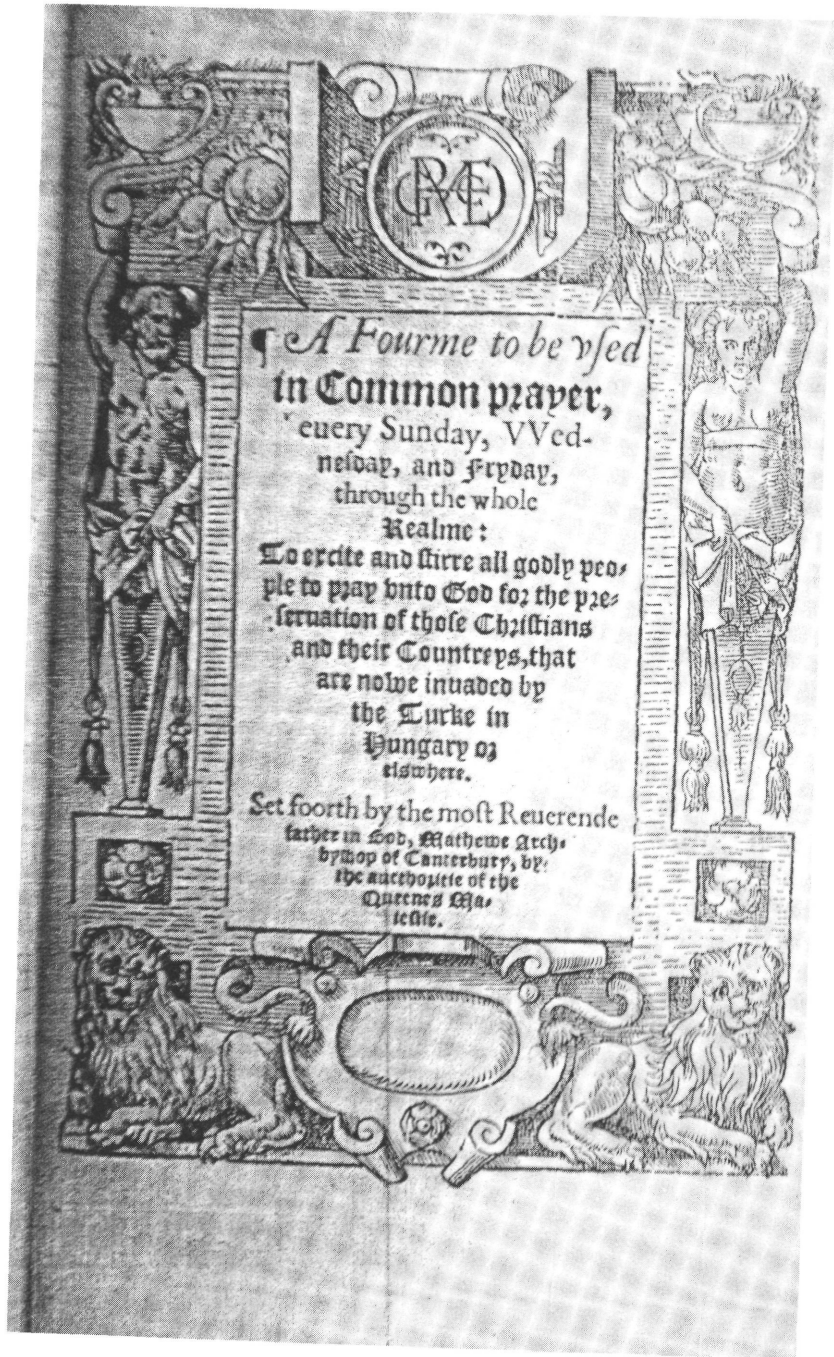
Az, hogy Parker mennyire tisztában van a magyarországi helyzettel és a teljes török hódítás várható következményeivel, a következő részből világlik ki:

„És ha a hitetlenek [vagyis a mozlímok], akik már most is uralják ennek az igen jóra való és erős királyságnak a nagyobbik részét, felül tudnának kerekedni az egész országon (amit ne adjon Isten), az egész maradék kereszténység szinte meztelen marad, nyitott az előbb emített vad és igen kegyetlen ellenség, a török beütései és hadjáratai előtt, az egész kereszténység legszörnyűbb veszélyére.”

³ London [1566], nyomtatták Richard Iugge és John Cawood. Példányai a *Short-Title Catalogue... 1475–1640* szerint a British Libraryben, az oxfordi Bodley könyvtárában és a cambridgei Emmanuel College könyvtárában is megtalálhatók.

⁴ *A Fourme to be used in Common Prayer... to excite all godly people to praye unto God for the delivery of those Christians that are now invaded by the Turke...* London, Wylliam Seres, [1565]. Egyetlen fennmaradt példánya a British Libraryben.

⁵ *Calendar of State Papers. Foreign Series of the Reign of Elizabeth I. 1566–1568*. London, 1871. 140.

Ezután három zsoltár és két erre alkalmazható imádság, valamint egy „litánia” következik. Az egyik imában határozott utalás van a küszöbön álló magyarországi harcokra:

„Adj szolgáltnak, a Császárnak és a vele együtt összegyűlt keresztény seregnek elég erőt és bátorságot, hogy mi és ők, akik boldogan nevezik magukat kereszténynek, kinn békében és bensőjükben hangos dicsérettel illethessük és dicsőíthessük szent neved mindörökké”.⁶

1566 gyászos év a magyar történelemben. Hiába imádkoztatta Matthew Parker a protestáns angol hívőket, Szigetet mégis bevette a roppant túlerőben lévő török. De vajon a kereszténység féltésén kívül mi készíthette Canterbury érsekét arra, hogy egy katolikus uralkodó győzelméért fohászkodjon? A Habsburgokkal való szövetség ekkoriban az angol külpolitika egyik fontos céljának látszott, tárgyalások folytak Károly főherceg és I. Erzsébet lehetséges házasságáról, amelyek végül Sussex Earljének 1567-es bécsi látogatásával fejeződtek be, ahol az Earl kitüntette ugyan Miksa császárt a Térdszalagrenddel, de a házasság ügyében – a két fél vallásának különbözősége miatt – nem tudott dűlőre jutni.⁷ Mivel a királynő az angol egyház feje volt, s az ő udvari nyomdája adta ki az imádságformulát, nyilvánvaló, hogy 1566 folyamán egy percre ezért is fordult legmagasabb rangú főpapjának, Matthew Parkernek teljes figyelme a törökkel harcoló Magyarorszáig felé.

GÖMÖRI GYÖRGY

A Dunántúli Református Egyházkerület 17. századi zsinatainak protokolluma (1612–1658).

A protestáns egyházak legfontosabb dokumentumai közé tartoznak a zsinati jegyzőkönyvek. Különösen azok az elsorangú, néha pótolhatatlan források, amelyek a reformáció első évszázadaiban keletkeztek. 16. századi zsinati végzéseket tett közzé Kiss Áron.¹ Az evangélikus egyház zsinatairól az egyik legrégebbi jegyzőkönyv a „Protocollum Synodale Superintendentiae Transdanubianae 1608–1642”;² az erdélyi református zsinatokról a „Consistorialia”,³ a dunántúli reformátusságról a most ismertető jegyzőkönyv. Többnek „különleges” sorsa volt, hiszen a századok során sokat hányódtak, megsérültek. Például az erdélyi zsinatok végzéseit tartalmazó eredeti jegyzőkönyv elégezt Nagyenyeden, amikor 1848 januárjában kigyulladt a püspöki levéltár,⁴ csak másolatban maradt fent. A Dunántúli Református Egyházkerületnek, bár sokáig elveszettnek hitték, megmaradt e fontos irata. A dokumentum jelenleg az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteményében található.⁵

⁶ *Forms of Prayer*, kolligátum a University of Essex, Harsnett gyűjteményében, ebben az imádságformula jelzete: I.f.11(3)

⁷ SOMERSET, Anne: *Elizabeth I.* London, 1997. Phoenix Press, 256.

¹ KISS ÁRON: *A XVI században tartott magyar református zsinatok végzései.* Bp., Magyarországi Protestáns Egylet, 1881.

² BENCZE Imre: *Magyari István sárvári prédikátor élete és munkái.* Bp., Evangélikus Múzeum, 1995. 69.

³ BOD Péter: *Erdélyi református zsinatok végzései 1606–1762.* Kolozsvár, Kolozsvári Református Teológia Akadémia Protestáns Egyháztörténeti Tanszék, 1999. /Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 3./ 5.

⁴ Uo., 28.

⁵ Jelzete: Cat. VI. Relig. Tit. III. k/1.